

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

1. Арон, Реймон. Етапи розвитку соціологічної думки / Пер. з фр. Г. Філіпчука. – К.: Юніверс, 2004.
2. Маркс К. К критике политической экономии (Предисловие) // Маркс К., Энгельс Ф. Избр. соч. В 9-ти т. Т. 4. – М.: Политиздат, 1986.
3. Маркс К. Экономическая рукопись 1861–1863 гг. // Маркс К., Энгельс Ф., Соч. 2-е изд., Т. 47.
4. Маркс К. Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта // Маркс К., Энгельс Ф., Соч. 2-е изд., т. 8.
5. Гофман А. Семь лекций по истории социологии: Учебное пособие для вузов. – 5-е изд. – М.: Книжный дом «Университет», 2001. – 216 с., ил.
6. Энгельс Ф. Карл Маркс «К критике политической экономии» (первый выпуск, Берлин, Франц Дункер, 1859) // Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения. В 9-ти т. Т. 4. – М.: Политиздат, 1986.

Артёмова Тетяна Іванівна

*д.е.н., доцент, головний науковий співробітник
відділу економічної теорії ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»*

ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ВАРТОСТІ В ЦІНУ ВИРОБНИЦТВА – АКТУАЛЬНА СКЛАДОВА ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ К. МАРКСА

Важливішою науковою спадщиною класичної школи політичної економії є вчення про вартість. Критично сприйнявши теорію вартості класиків, К. Маркс сформував власну методологію дослідження, відповідно до якої трудова теорія вартості має панівний характер в системі економічних відносин, а, отже, економічна система постає буттям «чистого» економічного часу.

Втім, споживча вартість в якості економічної форми входить до предмету Марксова політико-економічного дослідження практично всіх категорій капіталістичного

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

господарства. Більш того, в третьому томі «Капіталу» при обґрунтуванні моделі ціни виробництва суспільна споживча вартість заявляє про себе з небаченою до цього силою. Разом з тим система економічних відносин індустріального суспільства характеризується повним підпорядкуванням буття економічного простору (штучно створеної природи) буттю економічного часу. Концентрація уваги на цю особливість просторово-часового зв'язку зумовила, на наш погляд, специфіку всієї теоретичної конструкції Маркса, яка до теперішнього часу розглядається як *виключно трудова теорія вартості*.

Двоїстий характер праці, втілений у товарі, є підґрунтям Марксової теоретичної моделі: з одного боку праця є продуктивним витрачанням людської енергії (життєвої сили), що створює вартість; з іншого боку, праця є конкретною витратою людської робочої сили з явно вираженими змістом і метою – витратою, що створює споживчу вартість. Це дуже важливе наукове положення, тут чітко зазначається джерело вартості, яке наповнює її субстанцію, саме – буття економічного часу. Марксова ідея двоїстого характеру праці мала б стати логічної конкретизацією Смітової дихотомії праці, що витрачається і праці, що купується. Але цього не сталося, бо Марксова теорія вихідне мислилася як логічне відображення законів буття економічного часу.

Втім, пояснити реальні мінові пропорції, що складаються на ринку з позицій виключно буття економічного часу виявляється неможливим. І якщо в першому томі «Капіталу», де розгортання поняття цінності відбувається на рівні формування найпростіших економічних відносин, це протиріччя присутнє в «згорнутому вигляді», то в третьому томі воно набуває глобального характеру, проектується на всю систему суспільного господарства. До сьогодні справжні підстави зазначеної проблеми не були виявлені економічною наукою, і це є перешкодою на шляху ефективного використання інструментарію класики в умовах сучасного господарювання, зокрема, для з'ясування відносин власності та економічної влади в транзитивній економіці.

Основне логічне протиріччя економічної концепції К.Маркса, відоме як протиріччя між I і III томами «Капіталу»,

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

на перший погляд, пов'язане з модифікацією закону вартості в ході історичного розвитку суспільного господарства і сполученою з цим проблемою трансформації вартості в ціну виробництва.

Так, на думку К.Маркса і Ф.Енгельса, обмін товарів відповідно до їх вартості умовно здійснювався в суспільстві на ранніх етапах його розвитку, приблизно протягом 5-7 тисяч років. У зрілому ж капіталістичному господарстві товари постають продуктами не праці, а капіталу, отже, мова йде про те, «щоб продавати їх не за вартістю, а за ціною виробництва», яка стає підґрунтям пропозиції і відтворення товарів в кожній галузі господарства. Разом з тим, як стверджує Маркс, сума витрат виробництва товарів все одно повинна дорівнювати їх вартості, а сукупний прибуток суспільства має бути тотожним сукупній додатковій вартості, яку сукупні капітали приносять протягом, зокрема, одного року [1, с. 205]; тобто саме вартість і в кінцевому підсумку суспільно необхідний час праці, втілений в товарах, як і раніше становить математичну межу ціни виробництва [2, с. 189].

Тепер, каже Маркс, закон вартості прокладає свій шлях через розвиток категорій: вартість – суспільна (ринкова) вартість – ціна виробництва – ринкова ціна. Для наочності він використовує таблиці, що відображають на прикладі умовних п'яти галузей господарства з різною органічною будовою капіталу перетворення вартості в ринкову вартість і ціну виробництва [2, с.169-171]. Однак, після публікації третього тому «Капіталу» поставлена в ньому проблема трансформації вартості в ціну виробництва і відповідні авторські пояснення не були сприйняті в наукових колах як задовільні, а, отже, вимагали додаткових доказів. Ф. Енгельс, який підготував до видання Марксови рукописи 1864–1865 років, намагався захищатися, але змушений був визнати, що відповіді на ці запитання марно шукати в тому чи іншому розділах книги [3, с. 350-352; 4, с. 306]. Не допомогла і написана ним стаття «Закон вартості і норма прибутку», де робилася спроба «справді історичного викладу процесу перетворення вартостей в ціни виробництва» [5].

На початку ХХ століття проблема трансформації вартості в ціну виробництва піддалася формальній математичній перевірці. Професор статистики Берлінського університету П. Борткевич перерахував в п'яти Марксових таблицях елементи витрат не за вартістю, а за цінами виробництва. В результаті у нього сума цін виробництва перевищила суму вартостей, а сукупна додаткова вартість виявилася нерівною прибутку. Такий висновок не мав революційного значення: ще Маркс вказував на недосконалість подвійного обліку прибутку при розрахунку витрат в цінах виробництва [2, с. 174-175], отже, арифметичні помилки цілком могли дати викривлену картину підрахунків. Однак після того як професор П. Суїзі актуалізував забуті статті П. Борткевича, до дослідження «проблеми трансформації» підключилися представники неокласичної школи (Д.Вінтернітц, К. Мей, інші автори). З того часу, особливо після публікації роботи П.Сраффи «Виробництво товарів за допомогою товарів», дискусія в західній літературі з приводу «проблеми трансформації» вже не припинялася; інтерес до неї не слабшає і сьогодні.

Ще в 1957 році в статті «Проблеми «трансформації» англійський економіст Ф. Сетон, використовуючи апарат лінійної алгебри, на прикладі аналізу n-секторної моделі економіки прийшов до висновку, що Марксові тотожності можуть виконуватися лише за низки серйозних додаткових умов. Проте така модель є значно обмеженою (специфічною) за змістом і не може претендувати на вирішення визначеної проблеми в загальному вигляді. Отже, під сумнів було поставлено загальне значення висновків Маркса для капіталістичної (ринкової) системи господарювання. Після розпаду системи традиційного соціалізму, певно, можна говорити і про тотальну кризу економічної теорії марксизму. Маркс як економіст, на відміну від Маркса історика або Маркса соціального мислителя, зараз не відіграє визначальну роль в сфері економічного аналізу, зазначав в зв'язку з цим Р.Солоу [6, с 687-688].

У такій ситуації важливо зрозуміти, що заперечуємо ми, заперечуючи сьогодні марксизм? Здається, в першу чергу, радикалізм теорії експлуатації, а разом з тим і трудову теорію

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

вартості, бо перша в Марксовій концепції спирається на другу, виводиться з неї. Не випадково критики Маркса – від Е. Бем-Баверка до Дж. Кейнса – вважали своїм обов'язком спростувати, перш за все, «трудовий» фундамент теорії марксизму. Втім, на думку фахівців, теорія експлуатації може бути розвинена і незалежно від пояснення джерела «вартості» – для цього достатньо зробити певні, цілком реалістичні припущення щодо ціноутворення на ринках товарів і факторів виробництва. Тому трудової теорії вартості можна відокремити від проблеми експлуатації [6, с. 691].

На нашу думку, логіка Марксова економічного аналізу не вичерпала себе і як і раніше залишається актуальною, якщо поглянути на неї не з позицій закономірностей розгортання трудової теорії вартості, а з позицій рефлексії буття економічного простору–часу. З цієї точки зору виявляється, що часова теорія вартості, представлена в «Капіталі», має логічні просторові межі. Ці межі можливо зняти лише на шляху її теоретичного поєднання з маржиналізмом як теорією буття економічного простору на методологічній платформі інституту економічної цінності, що відповідає традиціям класичної школи.

Проте назріла необхідність синтезу не применшує методологічного внеску до економічної науки трудової теорії вартості в цілому і теорії Маркса зокрема. Логічні проблеми, характерні для трудової теорії вартості повною мірою (хоча і в іншій формі) притаманні маржинальному ціннісному підходу.

Вони знімаються на шляхах інституціонального дослідження перетворених економічних форм, що відображають процеси взаємного перетікання буття економічного простору–часу. Втім, наростаючу процесуальність нинішнього господарського життя неможливо адекватно дослідити без залучення аналітичного інструментарію теорії трудової вартості і маржиналізму. У цьому світлі класична ціннісна методологія зараз як ніколи актуальна; особливо для країн з перехідною економікою.

1. *Маркс К.* Капітал. – Т. IV // *Маркс К., Енгельс Ф.* Соч., 2-е изд. – Т. 26. Ч. II.

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

2. Маркс К. Капитал. – Т. III // Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. – Т. 25. – Ч. I.
3. Энгельс Ф. Письмо Вернеру Зомбарту в Берлин // Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. – Т. 39.
4. Энгельс Ф. Письмо Паскуале Мартиньетти в Беневенто // Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. – Т. 39.
5. Энгельс Ф. Законы стоимости и норма прибыли // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 25. – Ч. II. – С. 463-483.
6. История экономических учений (современный этап) / Под ред. А.Г.Худокормова. – М., 1999.

Якубенко Валерій Дем'янович

*д.е.н., професор кафедри політичної економії
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ВЛАСНІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ КАРЛА МАРКСА

До пам'ятної дати народження К. Маркса достатньо доречною та влучною виглядає оцінка його спадщини з боку всесвітньо-відомого фахівця з історії економічної думки М.Блауга [1, с. 207]: «У своїй іпостасі економіста Маркс продовжує жити й актуальний до цієї пори. Маркс підлягав переоцінці, переглядався, спростовувався, його ховали тисячі разів, але він супротивиться будь коли, коли його намагаються відправити у інтелектуальне минуле. Добре це чи погано, але його ідеї стали складовою частиною того світу уявлень в рамках яких ми сьогодні мислимо. Складність полягає у тому, щоби не дозволити втопити Маркса у неомарксистських перетрактуваннях та відділити Маркса – класичного економіста від того ленінізованого його образу, який так часто виникає у популярних дискусіях... Маркс створив систему, яка охопила всі соціальні науки, і коли ми розглядаємо його економічну теорію як таку, ми чинимо несправедливо по відношенню до його філософських, соціологічних та історичних ідей».